

Kremasyonun Tarihçesi ve Türkiye’de Kremasyon

Arş. Gör. Dr. Sevim Coşkun^{1*}
Prof. Dr. Nüket Örnek Büken²

Geliş tarihi: 04.03.2020
Kabul tarihi: 30.04.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 8 Sayfa: 129-144
Yıl: 2020 Dönem: Güz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 17%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Hacettepe Üniversitesi, Türkiye,
sevimcoskun@hacettepe.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-4509-404X

²Hacettepe Üniversitesi, Türkiye,
nuketbuken@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0001-9166-6569

* Sorumlu yazar

ÖZ

Kremasyon, ölen kişinin yakılması işlemidir. Bu işlem *krematoryum* adı verilen kremasyon fırınlarında yapılmaktadır ve bu işlemden sonra geriye kalan kemik parçacıkları ve küller *urne* adı verilen bir kabın içerisine konmaktadır. Tarihte, ilk kremasyonun Prehistorik dönemde yapıldığı düşünülmektedir. Günümüzde, Türkiye’de cenazeler için kremasyon işleminin yapılacağı bir krematoryum bulunmamasına rağmen, 1930 tarihli ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda, 224. ve 225. maddelerde, cesetlerin yakılmasına izin verilmiştir. Bahsedilen 224. maddede, ölülerin yakılması için gereken fırınları yaptırma yetkisi belediyelere verilmiştir; fakat ülkemizde hiçbir belediye bu fırınlardan yaptırmamıştır. Yani cesedinin yakılmasını isteyen kişi için, hukuki değil fiili bir imkânsızlık hali vardır. Bu çalışmada, kremasyonun genel tarihi ile Türkiye’deki tarihsel süreci ele alınmış, Türk Hukuku ve İnsan Hakları açısından da konu değerlendirilmiştir. Buna göre, günümüzde Türkiye’nin farklı yerlerinden farklı grupların (Ateistler, Hristiyanlar hatta Müslümanların) öldükten sonra yakılmaya yönelik taleplerinin bir karşılığı yoktur. Bunun için bir krematoryum, gerekli teçhizat ve müsaade yoktur, belediyelerin de buna yönelik bir çalışmaları yoktur. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu temel olmak üzere, yasalar açısından ülkemizde krematoryum yapılmasına engel yoktur. İnsan hakları gereği olarak da her bir kişinin öldükten sonra cesedinin yakılmasını isteme hakkı vardır. Anayasada da din ve vicdan özgürlüğü öngörülmektedir. Bu nedenle ülkemizde, öldükten sonra yakılmak isteyen vatandaşlarımızın talepleri devlet tarafından değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kremasyon, Cenaze yakılması, Krematoryum, İnsan hakları, Türkiye

A Brief History of Cremation and Cremation in Turkey

Res. Asst. Dr. Sevim Coşkun^{1*}
Prof. Dr. Nüket Örnek Büken²

First received: 04.03.2020

Accepted: 30.04.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 8 **Pages:** 129-144

Year: 2020 **Session:** Fall

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 17%

¹Hacettepe University, Turkey,
sevimcoskun@hacettepe.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-4509-404X

²Hacettepe University, Turkey,
nuketbuken@hotmail.com,
ORCID ID 0000-0001-9166-6569

* Corresponding Author

ABSTRACT

Cremation is the process of burying the dead. Incineration is done in a cremation oven where is called a *crematorium*. In the cremation process, the soft tissues of the corpse are completely burned and the bones are burned to a certain extent until they lose their size and shape, then the remaining bone particles and ashes are placed into a container called “urn”. In the general history of cremation, it is thought that the first cremation took place in prehistorical times. Although there is no crematorium for cremation burials in Turkey at the present time, the Law on Public Hygiene no. 1593 (1930), Articles 224 and 225 allows the incineration of corpses. According to Article 224, the municipalities in Turkey have the authority to build crematoriums, but none of them built any crematoriums. In other words, there is not a legal impossibility but a factual impossibility for the people whom want to be cremated. In this study, the general history of cremation and its historical process in Turkey is discussed. In addition, it is evaluated in terms of Turkish Law and Human Rights. Accordingly, there is no supply for demands of the people whom want to be cremated after death from different groups (Atheists, Christians and even Muslims) in different parts of Turkey at the present time. There is no crematorium, equipment and permission for this, and even the municipalities in Turkey do not have any work for this. However, there is no obstacle for building a crematorium in Turkey in terms of laws, in particular the law on Public Hygiene. In the frame of human rights, each person has the right to request to be cremated after his/her death. Moreover, according to the Constitution of the Republic of Turkey everyone has the right to freedom of conscience and religion. Therefore, the demands of citizens for being cremated after death should be evaluated in Turkey.

Keywords: Cremation, Crematorium, Human rights, Turkey

GİRİŞ

Kremasyon, ölüleri yakma işlemine verilen addır. Bu işlemde, ölen kişinin bedeninin tüm yumuşak dokuları yakılır. Kemikleri ise belli bir miktarda boyut ve biçimlerini kaybedinceye kadar yakılır. Bu işlemden sonra geriye kalan kemik parçacıkları ve küller *urne* adı verilen bir kabın içerisine konur (Ekmen, 2012, s. 24).

Krematoryum adı verilen kremasyon fırınlarında yakılma işleminde, ölen kişinin bedeni genellikle 1400-1800 Fahrenheit derecede yakılır ve işlem süresi yaklaşık olarak 2-2,5 saat sürer. Bu işlem sonunda tüm organik maddeler yok olur (Cengiz, 2014, s. 77). Genel uygulamaya göre, önceden ayarlanmış olan belli bir derecede krematoryum ısıtılır. Sonrasında cansız beden hızlı bir şekilde buraya transfer edilir ve fırının kapağı kapatılır. Yakma işlemi için çoğu kez doğal gaz kullanılır. Bedenin küle dönmesi ile birlikte, geriye kalan kemik parçaları için özel bir işlem uygulanır [blenderdan geçirilir (Başay, 2015)], ardından küller krematoryum tarafından sağlanan bir kaba veya yakınlarının satın aldığı urnelere (özel kaplara/ çömleklere/ vazolara) konulur (Cengiz, 2014, s. 77; Çelik, 2017, s. 386). Yaklaşık 3 saatte tamamlanan yakılma sürecinde, uygulanan etiketleme sistemiyle birlikte kimlik doğrulaması da yapılabilir (Cengiz, 2014, s. 77).

Kremasyonun Tarihçesi

Kremasyon, Latince’de “yakmak” anlamına gelen “cremare” kökünden türetilmiştir ve bu terim genel olarak, ölülerin yakılarak gömülmesi anlamında kullanılmıştır (Ekmen, 2012, s. 24). Arkeolojik çalışmalarda tespit edilen kremasyon mezarlar üzerine yapılan araştırmalara ve milattan önceki dönemlerden günümüze kadar gelen belgelere göre de, yakılan cesetlerden geriye kalan artıklar ya doğrudan mezar çukurlarına bırakılmış ya da bir mezar kabının içine konarak daha önceden hazırlanmış çukurun içine yerleştirilmişlerdir (Ekmen, 2012, s. 24).

Kremasyonun genel tarihine baktığımızda, ilk kremasyonun Prehistorik dönemde alev ve ısıdan yararlanmak amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Bronz çağında Grek yarımadası ve Anadolu’da yapılan kremasyonlarda amaç, cesedin yakılmasıyla birlikte ruhun göğe yükselerek özgür olmasıdır (Davies ve Mates, 2016, s. 274, 338). Benzer şekilde, ölülerin yakılma işleminin neden yapıldığı ile ilgili çeşitli düşünceler vardır. Yeniden doğuş, bedenin ve ruhun öteki dünyaya eksiksiz olarak ulaşabilmesi, ruhun ve bedenin temizlenmesi, kötülüklerin uzaklaştırılması, yer tasarrufunun ve hijyenin sağlanması gibi sebepler¹ bunlar içinde sayılabilir (Ekmen, 2012, s. 24). Genel olarak eski inanışlara baktığımızda ateş, oluşum ve yeniden doğuşun işaretidir ve ancak ateş ile üstün bir varoluş yakalanabilir. Bu yüzden, beden kalıntısı ancak küle dönünceye kadar yanarsa saflaşır ve böylece ruh vücuttan ayrılır (Çelik, 2017, s. 385).

Yapılan arkeolojik araştırmalarda, eski dönemlerde ölü bedenlerin yakılmasının bir ayine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Bunun en bilinen nedeni, ölen kişinin ve insanlığın kirliliğinden arındığına inanılmasıdır (Çelik, 2017, s. 385). Mitolojide, Homeros destanında, Patroklos’un² gömülmesi ile ilgili uygulamalar anlatılırken, cansız bedenin yakılmak için hazırlandığı ve özellikle bir odun yığınının üzerine konduğu tasvir edilir. Bu yığın, onun arkadaşlarının kesilmiş saçları ile süslenmiş ve daha kolay alevlenmesi için de ölen kişinin mülkünde olan ve ruhuna kurban edilen hayvanların (at ve köpek) yağları ile kaplanmıştı. Yakma işlemi bittikten sonra da kemikler, odun yığının üzerinde yükseltelen bir mezar taşının (tümülüs) altına konulmuştur (Çelik, 2017, s. 385-386; Petropoulou, 1988, s. 482-483).

Ölü gömme âdetine ilişkin en eski yazılı belge Yunanlı tarihçi Herodotos’a aittir. Herodotos’un insan cesedinin gömülmesi konusunda İskitler hakkında anlattıkları, Hunlar dönemine ait Pazırık kurganlarında bulunan mumyalanmış insan cesetleriyle doğrulanmıştır (Yaşa, 2019, s. 276-277). Anadolu ve çevresinde ortaya çıkarılmış olan ve Neolitik Dönem’e ait çok sayıda mezar, *inhumasyon* geleneğinin, yani toprağa açılan basit çukurlara ölülerin gömülmesi uygulamasının yerleşik hayata geçiş ile birlikte yaygınlaştığını göstermiştir. Başka araştırmalara göre ise, Neolitik Dönem’den itibaren

¹ Ayrıca, ruhun bedene geri dönmemesi, ruhun bedenden çıkışının hızlandırılması veya diğer dünyaya geçişin sembolü olan gömülme işleminin problemsiz bir şekilde yapılabilmesi için cesetlerin yakıldığına dair görüşler de vardır (Ekmen, 2012, s. 24).

² Akhilleus’un çok yakın arkadaşı olan Patroklos’u Hektor öldürmüştür (Finlay, 1980, s. 267).

Yakındoğu'nun farklı bölgelerinde kremasyon geleneği de gelişmiştir (Ekmen, 2012, s. 24). Anadolu ve çevresinde özellikle Çayönü (Diyarbakır), Demirköy (Kırklareli) ve Aşıklı Höyük'te (Aksaray) yer alan kremasyon mezarlar içerisinde bulunan yanmış iskeletlere ait kalıntılar, kremasyon geleneğinin Anadolu'da Neolitik Dönem'e kadar uzandığını; ayrıca, İstanbul-Yenikapı'da bulunan urneler de bu geleneğin geniş bir sahaya yayıldığını göstermiştir (Ekmen, 2012, s. 23).

Ateş yoluyla defin geleneği, hemen her coğrafyada görülmüş ve bu geleneğin Türkler tarafından da uygulandığı anlaşılmıştır (Gülyüz, 2019, s. 204). MÖ 1200 yıllarından itibaren, Orta Asya eski Türk topluluklarında toprağa gömülme ve yakma âdetine rastlanmıştır. Bu topluluklarda çeşitli şekillerde ölümler gömülmüştür. Yapılan cenaze törenlerinde ise, cesede ne yapmaları gerektiğine ilişkin üç temel yöntemden³ bahsedilmiştir. Bunlar, cesedin toprağa gömülmesi, cesedin teşhir edilmesi ve cesedin yakılmasıdır (Yaşa, 2019, s. 276). Bazı kaynaklarda, dördüncü temel bir yöntem olarak cesedin vahşi hayvanlara terk edilmesinden de bahsedilmiştir (Gülyüz, 2019, s. 204). İnsan cesedinin yakılması yöntemindeki en temel sebep ise, ateşin ölümleri temizlediğine ve insanı günahlardan arındırdığına dair eski Türk inancı olmuştur.⁴ Bu inanış nedeniyle, eski Türklerin MÖ 1200 yıllarından itibaren cesetleri yakmaya başladıkları görülmüştür. Bu adet, ileriki zamanlarda Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Kırgızlar, Hazarlar, Peçenekler ve bazı Türk topluluklarında da görülmüştür. Türkler, İslâm dinini kabul ettikten sonra ölü yakma âdetine tamamen son vermişlerdir (Yaşa, 2019, s. 275).

Roma İmparatorluğu Dönemi'nde de kremasyon uygulanmış ve küller urnelerde saklanmıştır. Orta Avrupa tarihine baktığımızda, MS 400'lerde Hristiyanlık yaygınlaşmış ve kremasyon yerine toprağa gömülme (inhumasyon) uygulamalarına geri dönmüştür. 1800'lerde ise Batı kültüründe tekrar kremasyon uygulamasına dönüş olmuştur. 1869 yılında, Floransa'da yapılan Uluslararası Tıp Konferansı'nda, tıp uzmanları tarafından gömülmenin hijyenik olmadığı, bu nedenle hijyen kuralları, halk sağlığı ve medeni yaşam için kremasyon uygulaması ve bunun legalleştirilmesi önerisi⁵ kabul görmüştür (Davies ve Mates, 2016, s. 274, 338). Bu karar, hızlı bir şekilde Avrupa'ya yayılmıştır. Prof. Bruno Brunetti tarafından bir kremasyon firması (krematoryum) geliştirilmiş ve 1873 senesinde Viyana'da sergilenmiştir (Davies ve Mates, 2016, s. 135). 1874 senesinde ise, ilk kremasyon cemiyeti (the Cremation Society of Great Britain), halk sağlığı amaçlanarak Kraliçe Viktorya'nın hekimi olan Sir Henry Thompson tarafından İngiltere'de kurulmuştur (Davies ve Mates, 2016, s. 114). 1878 yılında, Avrupa'nın ilk (teknolojik) krematoryumları *Gotha* (1878) Almanya'da, *Woking* (1879) İngiltere'de faaliyete geçmiştir. 1941-1945 yıllarında, Nazi Almanyası döneminde de toplama kamplarında Yahudiler'e yönelik krematoryumlar kurulmuştur. Ayrıca bu dönemde, tifus salgını, cesetlerin sıhhi gerekçelerle ortadan kaldırılması⁶, kitle halinde ölümler ve cesetlerin savaş sırasında gömülmesinin

³ Tarihi Kaynaklara göre Kırgızlar hakkında “onlar ölümlerini gömerler”, “onlar cesetlerini teşhir ederler” ve “onlar ölümlerini yakarlar” gibi çeşitli kayıtlar bulunmaktadır (Yaşa, 2019, s. 276).

⁴ Türkler, ateşe çok fazla saygı göstermişlerdir. Bu konuda Gerdizi, ateşin eşyanın en temiz olduğunu, ona düşen her şeyin temizlendiğini ve de ateşin ölüyü pislik ve günahlardan temizlediğini nakletmiştir. Bu inanç nedeniyle, ateşin ve onun dumanının insanı kötülüklerden, kötü ruhlardan ve hastalıklardan koruyan bir özelliği olduğu düşünülmüş, bu düşünce de Türkler' in yaptığı çeşitli törenlere bakarak desteklenmiştir (Yaşa, 2019, s. 277). Eski Türkler, ateşe büyük önem vermişlerdir ve bazı inanışlarını ateş ve onunla ilgili unsurlar etrafında geliştirmişlerdir. “Ateş ile tanrı, güneş, ocak, alev, ışık, duman, iyi-kötü ruhlar, hastalık, şifa, ödül, ceza gibi fiziki ve metafizik kavramlarla kurulan bağlantı sayesinde ateş kültü bazen esas bazen ise yardımcı bir unsur olarak” Türk inanç dünyası için önemli olmuştur. Buna bağlı olarak “ateşin yakılış yeri, zamanı, şekli ve nedeni etrafında çeşitli ritüeller gelişmiş, kutsal ateş yakmak ve kontrol etmek ancak seçilmiş kişilerin yetkisine verilmiş, bu kişiler ateş marifetiyle tanrı ve ruhlardan haber aldıkları gibi saç, adak, kurban ve ölümlerin ruhlarını tanrılara ulaştırmayı” amaçlamışlardır (Gülyüz, 2019, s. 201). “Çok eski zamanlardan itibaren ateşi kullanan Türkler, ona kutsal ve büyüsel anlamlar yüklemiştir. Ancak kadim Türk inançlarına göre ateş bir tanrı değil, Tanrı'nın izni, bilgisi ve kudretiyle yaratılmış, insana öğretilmiş, çoğaltılmış, devam ettirilmiş, kişilik ve ruh sahibi canlı bir varlıktır (Gülyüz, 2019, s. 216).”

⁵ 19.yy.da kremasyon uygulamasını savunanlar genellikle Katolik Kilisesi'ne karşı duran kişilerdi. Özellikle 1869'da Napoli'de masonların katılımıyla gerçekleşen bir Uluslararası Kongre yapılmıştır. Yine aynı yıl, tesadüfen olduğu yazılan, Floransa'daki Uluslararası Tıp Konferansı yapılmıştır. Kitapta (Encyclopedia of Cremation) mason hareketlerinin ve tıbbın sık sık kesişmesine dikkat çekilmiştir (Davies ve Mates, 2016, s. 338).

⁶ 2019 yılının sonunda Çin'in Wuhan bölgesinde ortaya çıkan ve 2020'de de etkisini göstermeye devam eden Coronavirüs (2019-nCoV) salgınında, 16 Şubat 2020 tarihinde belirlenen rakamlara göre, 1666 kişi ölmüş ve 68.500 kişiye de virüs bulaşmıştır. Wuhan bölgesinde ortaya çıkan bu yeni tip Coronavirüsün kısa sürede Çin'deki diğer kentlere ve diğer ülkelere yayılması üzerine, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) “acil durum” ilan etmiştir ve hastalığa Covid-19 adı verilmiştir (16.02.2020, www.medimagazin.com). Tüm dünyada, Çin'de yaşananlarla ilgili haberler yapılmış, görüntüler paylaşılmış ve iddialar ortaya atılmıştır. Haberlere göre, Çin hükümeti Covid-19 nedeniyle hayatını kaybeden kişilerin bedenlerinin gömülmesini yasaklamış ve hepsinin yakılmasına karar vermiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan iddialardan biri de Çin'de salgın sırasında ölen

zorlaşması gibi nedenler krematoryumların inşa edilmesinde etkili olmuştur (Davies ve Mates, 2016, s. 19, 115, 149, 218, 376). Günümüzde ise teknolojik krematoryumlar kullanılmakta, şahsi sebepler ve ekonomik nedenler ile öldükten sonra kremasyon yöntemiyle bedenlerinin işleminden geçmesini tercih edenlerin sayısı artmaktadır.

Son Yıllarda Kremasyon (Amerika ve Avrupa Örnekleri)

En basit defin yöntemi olarak cesetlerin yakılması, bazı toplumlar tarafından tercih edilmektedir. Diğer bir tercih sebebi ise yakılmanın gömülmeye göre daha az maliyetli olmasıdır; fakat beraberinde cenaze ve anma törenleri de eklenirse, harcamalar artmaktadır (Cengiz, 2014, s. 77-78). 2009 senesinde, People’s Memorial Derneği (PMA) tarafından Amerika’da yakılma ve gömülme maliyetleri üzerine yapılan araştırmaya göre, yakılma maliyetleri 549-3,944 dolar, gömülme maliyetleri de 1,997-8,315 dolar arasında değişmektedir. Tercih edilen hizmete bağlı olarak da maliyetler büyük miktarda değişebilmektedir (Cengiz, 2014, s. 77-78).

Yakılma işlemi doğrudan ve geleneksel olarak ikiye ayrılır. Doğrudan yapılan işlemde, esas olan cenazenin ziyaretçilere sergilenmeden yakılmasıdır. Bu nedenle cenaze mumyalama işleminden geçmez. Cenaze, genellikle sade bir tabuta koyularak yakılır; bazen sadece cenaze elbisesiyle de yakılabilir. Ortalama olarak 500 dolara defin ile alakalı tüm işlemler yapılabilmektedir. Genellikle cenazenin nakli, yakılma hizmeti, vazo ve tabut bedelleri ek maliyetleri oluşturmaktadır. Doğrudan yakılmanın geleneksel olan yöntemlerden farkı, cenazenin sadece bulunduğu yerden krematoryuma kadar taşınmasıdır; bu nedenle de en az maliyetli defin yöntemi olabilir. Geleneksel yakılma işlemi daha maliyetlidir; çünkü ürün ve hizmetlerin neredeyse tamamı kullanılır. Mumyalama, tabut ve vazo bedeli ile birlikte cenaze yöneticisi hizmet bedeli, cenaze evine ve defin alanına cenazenin taşınması, tören alanının kiralanması, cenaze töreni ve anma töreni hizmetlerinin toplam maliyeti ortalama olarak 1500 dolar civarındadır; fakat bu da cenazenin taşınma mesafesinin uzunluğu ile kullanılacak olan ürünlerin kalitesine göre değişebilir. Seçilen yöntemden bağımsız olarak, “Tanık Eşliğinde Yakılma” hizmeti, cenaze evleri ve krematoryumlar tarafından sunulmaktadır. Genel prosedürlerin takip edildiği bu yöntemde, bir farklılık olarak ölen kişinin yakınları da yakılma sürecine tanıklık eder (Cengiz, 2014, s. 77-78).

Cenaze Hizmetlerine İlişkin Avrupa Standardı kapsamında küllerin yok edilmesiyle ilgili işlemler, ulusal mevzuatlara tabi kılındığından farklılık gösterebilmektedir. Bu açıdan, urneler toprağa veya denize gömülebilir; küllerin saklandığı özel mahzenlere (colubarium) veya mozolelere konulabilir; küller ailede bırakılabilir veya saçılabilir. Ne şekilde olursa olsun, urneler ölen kişiye ait kimlik bilgilerini içermek zorundadır. Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Bakanlığı’nın Konsolosluk İşleri, İnsan Kalıntılarının Elden Çıkarılmasına Dair Genelgesinde, yakılan küllerin ne yapılacağına ilişkin işlemlerin ölen kişinin en yakın akrabasının talimatları doğrultusunda tayin edileceğini ifade etmiştir. Bunun için, yakılma işlemi ABD’nin dışında bir ülkede gerçekleştirilmiş ve küllerin ABD’ye taşınması yönünde bir karar verilmişse, yakma işlemi gerçekleştiren devletin yetkili makamınca düzenlenmiş olan ve urnenin sadece ölen kişinin kül atıklarını içerdiğini gösteren belge, resmi ölüm belgesi ve kremasyonun tarihini gösteren yakma sertifikası külleri muhafaza eden urneye eklenmelidir (Çelik, 2017, s. 386).

2005 yılında yayınlanan Cenaze Hizmetlerine İlişkin Avrupa Standardı’nın B ekinde, Uluslararası Kremasyon Federasyonunun⁷ kremasyon işlemlerine yönelik etik kodlarına yer verilmektedir (European Standard EN 15017, 2005, s. 28). Bu ekte 12 madde mevcuttur, bu maddeler şu şekildedir:

- 1) *Saygın ve onurlu kremasyon* (Ölü yakma işlemi her zaman saygılı ve onurlu bir şekilde yapılmalıdır.)
- 2) *Cesedin korunması* (Ceset daima gelenek ve göreneklere uygun bir şekilde giydirilmeli (donatılmalı) ve korunmalıdır.)

insanların (hatta Coronavirüsten kaynaklanmama ihtimali olanlar da dahil olmak üzere) hızlıca krematoryumlarda yakılmasıdır. Yakma işlemi mümkün olduğunca hızlı bir şekilde gerçekleştirilmekte ve merasimlere izin verilmemektedir (09.02.2020, www.aljazeera.com). Buna göre, 28 Ocak 2020’den beri her gün 100 kişinin cansız bedeni yakılmakta ve krematoryumlar 7 gün 24 saat olmak üzere çalışmaktadır. Krematoryum çalışanları da bu yoğun çalışma temposunda tükenediklerini, uygun ekipman olmadan çalıştıklarını ve daha fazla insan gücüne ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir (07.02.2020, www.medimagazin.com).

⁷ Ekte asıl adı “Code of ethics of the International Cremation Federation (ICF)” olarak geçmektedir (European Standard EN 15017, 2005, s. 28).

- 3) **Ayrı kremasyon – Küllerin karıştırılmaması** (Tüm kremasyonlar, küllerin karışmaması için ayrı ayrı yapılmalıdır.)
- 4) **İnsan bedenine ait olanların kremasyonu** (İnsana ait ölü bedenlerin yakıldığı bir krematoryumda, sadece insan bedenine ait olan kalıntılar yakılmalıdır.)
- 5) **Küllerin ne yapılacağına kişinin karar verme hakkı** (Bir kişi, küllerin ne yapılacağına, en son olarak hangi yöntemle ortadan kaldırılacağına karar verme hakkına sahip olmalıdır.)
- 6) **Kremasyonun, tek resmi terim olması** (“Kremasyon” kelimesi, kişilerin bedenlerinin imha edilmesini ifade edecek olan resmi kelimedir.)
- 7) **Kremasyonun nihai sürecine kadar cesedin kimliğinin bilinmesi** (Krematoryuma varıştan küllerin ayrıştırılmasına kadar olan kremasyon süreci boyunca, cesedin kime ait olduğunun bilinmesi için gerekli adımlar atılmalıdır.)
- 8) **Kremasyon kalıntılarının ya da ürünlerinin ticarileştirilmesinin yasaklanması** (Kremasyondan geriye kalanlar hiçbir şekilde bir ticari amaç için kullanılamaz.)
- 9) **Kremasyon için kullanılan tüm materyallerin çevre için güvenli olması**
- 10) **Kremasyon işlemini yapacak olan personelin gerekli yeterlilikte olması** (Kremasyon işleminde yer alacak olan personel yapacakları işlere uygun nitelikte ve yeterlikte olmalıdır.)
- 11) **Cenazelerde yer alacak olan personelin koda bağlı kalması** (Verilen kremasyon hizmetinin herhangi bir yerinde görev alan personel, her zaman etik kodlara bağlı kalmalıdır.)
- 12) **Tüm bireylerin kremasyonu seçme hakkının olması** (Bir bireyin kremasyonu seçme hakkı olmalı ve nerede olursa olsun onun bu isteğine saygı gösterilmelidir) (European Standard EN 15017, 2005, s. 28)

Burada öne çıkan maddelere bakıldığında, kremasyon süreci, cansız bedenın krematoryuma kabul edildiği andan itibaren başlayan ve küllerinin ayrıştırıldığı ana kadar devam eden işlemleri kapsar (md.7); süreci oluşturan işlemler, hiçbir zaman ticari bir faaliyetin konusunu oluşturamaz (m.8); yakma işlemi, tek bir bedeni kapsar ve küllerin karışmaması için aynı anda birden fazla cansız beden yakılmaz (md.3) (Çelik, 2017, s. 280).

Cenaze Hizmetlerine ilişkin Avrupa Standardı, 2019 yılında güncellenmiştir.⁸ Bu yeni versiyonun C ekinde tekrar Uluslararası Kremasyon Federasyonunun kremasyon işlemlerine yönelik etik kodlarına yer verilmiştir (Svensk Standard SS-EN 15017, 2019, s. 4)⁹. Uluslararası Kremasyon Federasyonu ise, 2011 yılında, etik kodlarını güncellemiştir (ICF, 2020). Bu güncellemeye göre etik kodlar 8 madde olarak şu şekilde yeniden belirlenmiştir:

- 1) **Personel** (Cenazelerde yer alacak personelin koda bağlı kalması ve kremasyon işlemini yapacak olan personelin gerekli yeterlilikte olması maddeleri bu başlık altında toplanmıştır. Güncellemeye göre bu maddeler ulusal düzenlemelerin bir gerekliliği olmalıdır. Ayrıca *saygın ve onurlu kremasyon* kodu da bu kısımda ele alınmıştır.)
- 2) **Kremasyon** (Kremasyonun, tek resmi terim olması kodunu içermektedir.)
- 3) **Kremasyonu Seçme Hakkı** (Tüm bireylerin kremasyonu seçme hakkının olması kodu yer almaktadır.)
- 4) **İnsan Bedenine Ait Olanların Kremasyonu** (Bu kod, aynı şekilde yer almaktadır.)
- 5) **Ayrı Kremasyon** (Ayrı kremasyon-küllerin karıştırılmaması kodu ile aynıdır.)
- 6) **Cesedin Kimliğinin Doğrulması** (Bu koda göre, ölen kişinin kimliğini doğrulamaya yönelik olarak, yeterli miktarda ölü bedene ait parça bulunmayan hiçbir tabut, hiçbir krematoryuma kabul edilmemelidir. Bu başlık aynı zamanda, *kremasyonun nihai sürecine kadar cesedin kimliğinin bilinmesi* kodunu

⁸ CEN/TC 448 - Funeral services, Published Standards, EN 15017:2019. Yayınlanma Tarihi 11 Eylül 2019. Erişim Tarihi 10 Mart 2020, <https://www.kisa.link/N07Z>

⁹ European Committee for Standardization (CEN) web sayfasından (<https://standards.cen.eu/index.html>) belgenin tam haline ulaşamadığı için, Swedish Standards Institute tarafından yayınlanan ve EN 15017:2019 belgesinin bir kısmını içeren belge kaynak olarak alınmıştır.

çermektedir. Bu süreçte, cesedin kime ait olduğunun doğru bir şekilde bilinmesi için çok dikkatli ve özenli olunmalıdır.)

7) **Yakılan Bedenine Ait Küllerin Ne Yapılacağına Kişinin Karar Verme Hakkı** (Temel olarak *küllerin ne yapılacağına kişinin karar verme hakkı* kodunu içermektedir. Bu başlığa göre, bir tabut ve bileşenleri, içindekilerle birlikte krematoryum içine yerleştirildikten sonra, kremasyon işlemi tamamlanana kadar bu tabuta dokunulmamalı veya müdahale edilmemelidir. Yakma işlemi tamamlandığında ise, kremasyon işleminden geriye kalanların tamamı toplanmalı ve talimatlara uygun bir şekilde işlenmelidir. Bu kalıntılar, ayrı ve kimlikleri bilinecek şekilde tutulmalı ve bunun için azami özen gösterilmelidir. Daha sonra, uygun bir şekilde etiketlenmiş ayrı bir kaba koyulmalı ve son işleme kadar böyle beklemelidir.)

8) **Çevresel Konular** (*Kremasyon için kullanılan tüm materyallerin çevre için güvenli olması* kodunu içermektedir. Bu başlıkta, hava kirliliğine neden olan maddelerin salınımını en aza indirmek amaçlanmaktadır. Bir krematoryum içine yerleştirilen ve kremasyon işlemine tabi tutulan tabut, kolayca yanan, duman yaymayan, toksik gaz salmayan veya yanmayı geciktirecek herhangi bir leke veya damla bırakmayan uygun bir malzemedir yapılmalıdır. Tabutun imalatında, güvenli bir tabut yapımı için gerekli olan malzemelerde, yüksek demir içerikli metal haricinde herhangi bir metal kullanılmaz. Aynı şekilde, tabut sapları da gerekli olmayan hiçbir metal bileşen içermemelidir. Tabutun dış kaplamaları dumansız yanmalı, tabut yapımında veya mobilyalarında nitro-selüloz vernik, poliüretan, melamin ve polivinil klorür (PVC) içeren ürünler kullanılmamalıdır. Cenazenin kıyafetlerinin doğal elyaftan yapılmış olması ve PVC'den üretilen ayakkabıların veya herhangi bir malzemenin tabut içine dahil edilmemesi önerilir. Bakırdan üretilen vücut süsleri ile birlikte kolayca çıkarılabilen protezler, alçılar veya sargılar gibi materyaller çıkarılmalıdır. Tabutun içine, özellikle cam veya plastik gibi ek maddeler konulmamalıdır (ICF, 2011).

Uluslararası Kremasyon Federasyonunun kremasyon işlemlerine yönelik etik kodlarını birbiriyle karşılaştırdığımızda, güncellenmiş versiyonda yapılan işlemlere yönelik ticari faaliyetler ile ilgili bir maddeye yer verilmediği, çevre ile ilgili konulara ise daha geniş olarak yer verildiği görülmektedir.

Günümüzde kremasyon, krematoryumlarda, sağlıklı ve steril bir şekilde yapılan bir işlemdir. Pek çok ülkede bir endüstri haline gelmiştir (Başay, 2015). Örneğin, Amerika’da 2014 senesinde yaklaşık olarak 20 bin cenaze evi, 115 bin kabristan ile anma töreni alanı ve 1700 adet krematoryum vardır. Yaklaşık olarak 15 milyon dolarlık bir değere sahip olan cenaze hizmetleri pazarında, son yıllarda hizmetlerin içi içe geçmesiyle birlikte cenaze evi, anma töreni hizmeti veren kuruluşlar ve krematoryumlar arasındaki ayırım kaybolmaya başlamıştır (Cengiz, 2014, s. 53). Krematoryum hizmetleri, kozmetik bakım hizmetleri, kül saçma hizmeti ve kül vazosu da kremasyona yönelik örnek ürün ve hizmetlerdir (Cengiz, 2014, s. 64).

Türkiye’de Kremasyon

Türkiye’de bu konuyu Türk Hukuku kapsamında değerlendirdiğimizde ise, şu an Türkiye’de cenazeler için kremasyon işleminin yapılacağı bir krematoryum bulunmamasına rağmen 1593 sayılı, 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (UHK), 224.¹⁰ ve 225.¹¹ maddeleri ile cesetlerin yakılmasına izin vermiştir. Bu maddelere göre, kremasyon işleminin yapılabilmesi için, ölen kişiye ait bedeni bir fırında

¹⁰ “Ölülerin yakılması için fenni usulü dairesinde fırınlar yaptırmak isteyen belediyeler evvel emirde bu hususta Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletine müracaat ederek hazırlattıkları projeleri tasdik ettirip müsaade aldıktan sonra tesisata başlayabilirler” (1930/1489 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, md. 224).

¹¹ “Bir cesedi ihrak fırınlarında yaktırmak için aşağıda yazılı vesikaların vücudu lazımdır:

- 1 - Ölüün hastalığı esnasında tedavisiyle meşgul olmadığı malûm ve sabit olan resmi bir tabip tarafından verilmiş olup vefatın her hangi gayritabii bir sebepten mütevellit olmadığını bildiren bir rapor ve defin ruhsatiyesi.
- 2 - Cesedinin yakılmasını arzu ettiğini mübeyyin olup mevtanın hayatta iken yazdığı vesika veya bu hususta şifâhen arzu izhar ettiğini işitenlerden laakal üç zatın tahriri şahadet ve tasdikleri.
- 3 - Müteveffanın ölümünü mucip olan sebebin herhangi cinai bir filden münbais olduğuna dair hiç bir şüphe mevcut olmadığını bildiren ve mahalli polis idaresi tarafından verilen vesika.

İşbu vesikalar ihraktan laakal yirmi dört saat evvel mahalli belediyesine ibraz olunarak alelülul vefat defteri mahsusuna işaret edildikten sonra ihrak müsaadesi verilir. Defnedilen ölülerin defininden sonra ihrak için kabirden çıkarılmalarına müsaade edilmez” (1930/1489 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, md. 225).

yaktırabilmek için belediyeye yakma işleminden en geç yirmi dört saat önce ibraz edilmesi gereken belgeler vardır. Bu belgeler:

- “Ölen kişinin hastalığı sırasında, söz konusu kişinin tedavisi ile ilgilenmemiş, hastadan ve hastalıktan bağımsız bir doktor tarafından verilen ve ölümün olağan sebeplere bağlı gerçekleştiğini gösterir rapor ve defin ruhsatı (ölü gömme belgesi),
- Ölen kişinin, ölümünün ardından bedeninin yakılmasını istediğini sağlığında yazılı olarak beyan ettiği bir belge ya da bu husustaki arzusuna şahitlik edecek üç kişinin yeminli beyan ve tasdikleri,
- Ölen kişinin ölüm sebebinin adli bir vaka olmadığını bildiren ve mahalli polis idaresi tarafından verilen bir belge” şeklindedir (1930/1489 UHK, md.225; Çelik, 2017, s. 387).

Bu kanun, aynı zamanda yakma işleminin ardından küllerin mezarlıklarda tahsis edilecek özel bölümlerde saklanması da öngörmüştür¹² (1930/1489 UHK, md.226; Aytulu, 2012). Ek olarak, yakılma izni istenilen kişiye daha önce gömme işleminin uygulanmamış olması zorunluluğu vardır. Yani gömülmüş kişilerin gömülmelerinin ardından mezarlarından çıkarılarak yakılmalarına izin verilmez (1930/1489 UHK, md.225; Çelik, 2017, s. 387).

Bahsedilen 224. maddede, ölülerin yakılması için gereken fırınları yaptırma yetkisi belediyelere verilmiştir; fakat ülkemizde hiçbir belediye buna yanaşmamıştır. Bu nedenle, ülkemizde bir krematoryum (ölü yakma yeri) bulunmamaktadır. Sonuç olarak, cesedinin yakılmasını isteyen kişi için hukuki değil fiili bir imkânsızlık hali vardır. Ayrıca, bu kanunla 225. maddede de bahsedildiği gibi, bir kişinin cesedinin yakılabilmesi için o kişinin kendisi hayatta iken, açıkça cesedinin yakılmasını istediğini beyan ettiği yazılı bir vesika ya da şifahi bu tür bir talebinin olduğunun belirtildiği ve en az üç kişiye ait yazılı beyan aranır. Kişinin böyle bir yazılı veya şifahi talebinin olmadığı durumlarda ise, yakınları bu konuda karar veremezler (Karauz, 2018, s. 351).

UHK ile birlikte, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, öldükten sonra yakılma talebinde bulunacak kişiler düşünülerek krematoryum kurmanın hukuki altyapısı sağlanmıştır. Kanunda, yakılmak isteyen vatandaşların kremasyon işleminin nasıl gerçekleştirilebileceği açıkça anlatılmıştır. Krematoryum uygulaması sadece hukuki güvenceyle sınırlı kalmamış, uygulamaya da geçilmiştir (Aytulu, 2012). UHK çıktıktan sonra, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in¹³ isteğiyle bugünkü Zincirlikuyu Mezarlığı’nda, Türkiye’nin ilk krematoryumu kullanıma hazır hale getirilmiştir. O dönemde, iki renkli isim olarak bahsedilen Kimyager Nureddin Münşi ve Salih Murad Bey 1931 yılında Ölüleri Yakma Cemiyeti’ni kurmuştur ve gazetelere ilanlar vererek öldükten sonra yakılmak isteyenlere hizmet verdiklerini açıklamışlardır. Mısırlı zengin bir kadının Şişli’deki bir araziye derneğe bağışladığı ve burada yeni bir krematoryum yapılacağı da söylenmiştir. Fakat işler istenildiği gibi gitmemiş ve hiç kimse öldükten sonra yakılmak istememiştir. Zincirlikuyu’daki krematoryumda da beş yıl boyunca hiçbir cenaze yakılmamış ve birkaç yıl sonra krematoryum atıl kaldığı ve örf-âdetle bağdaşmadığı için kapatılmıştır. Krematoryumun bulunduğu yere de bir garaj ve müdürlük binası inşa edilmiştir (Aytulu 2012; Çelik, 2017, s. 388).

Bugün ise, Zincirlikuyu Krematoryumu hakkında yeterli kaynak yoktur; çünkü İstanbul Mezarlıklar Müdürlüğü’nün kayıtları 1937’de tutulmaya başlanmıştır. Kapatılan Zincirlikuyu Krematoryumu’nun ardından bir yenisi yapılmamıştır (Aytulu, 2012). Vedat Dalokay, belediye başkanlığı yaptığı dönemde (1975-1976 yılları) Ankara’da benzer bir girişimde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır (Aytulu, 2012; Başay, 2015).

Genel olarak bakıldığında, Türkiye’de mezarlıklar inanca göre bölümlenmiştir. Müslüman ve gayrimüslim (Hristiyan mezhepleri, Musevi mezarlıkları) mezarlıkları ile birlikte kimsesizler mezarlığı bulunmaktadır; ancak diğer inançlara özgü mezarlıklar ya da dinsizler mezarlığı yoktur. Yine bazı inanç gruplarına ait ritüeller gereği cenazenin yakılması gerektiği halde krematoryum da bulunmamaktadır. Belediye hizmeti olarak verilen cenaze ve mezarlık hizmetleri de gereksinimler açısından gerekli çeşitliliğe sahip görülmemektedir (Kurtarır ve Ökten, 2018, s. 164-165).

¹² “İhrak neticesi cesetten hasıl olan bakaya hususi kablur derununda mezarlık dahilinde bir dairei mahsusada hıfzedilir” (1930/1489 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, md. 226).

¹³ *Mustafa Kemal Atatürk*. Soyadı Kanunu, Hıfzıssıhha Kanunu’ndan sonra, 1934 yılında kabul edilmiştir (1934/2741 Soyadı Kanunu).

Türkiye’de yaşayan Avrupalılar da kendi dinleri ile ilgili olarak kilise ve Hristiyan Mezarlığı gibi taleplerde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda Alanya’da, Didim ve Marmaris’te bazı düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca bazı göçmenler, Türkiye’de vefat etmeleri halinde yakılabilmeleri için Türkiye’de bir krematoryumun açılmasını istemişlerdir ve buna yönelik bazı girişimler söz konusu olmuştur (Südaş, 2014, s. 137). Çeşitli özel kuruluşlar da, 2000’li yıllarda bu konuda çabalamışlar; ancak belediyelerden onay alma aşamasında tıkağın için girişimleri olumsuz sonuçlanmıştır (Başay, 2015). Benzer şekilde, Fempa¹⁴ Yönetim Kurulu Başkanı ve Avrupa Cenaze Hizmetleri Tahkim Kurulu üyesi olan Murat Arslanoğlu, yabancı sayısının giderek arttığı Antalya’da bir krematoryum kurulması için 2004’ten beri çeşitli girişimlerde bulunmuş fakat başarısız olmuştur. Sonrasında, dört yıl sürdürdüğü Cenaze Hizmetleri Daire Başkanlığı’nı Aralık 2014’te bırakmıştır (Aytulu, 2012; Başay, 2015). Arslanoğlu’na göre, eğer belediye isterse sadece yabancıların yararlanabileceği bir tesis çalışması yapılabilir (Başay, 2015).

Ölen kişilerin yakılmasına ilişkin usul ve esasları en geniş şekilde düzenleyen UHK’ya göre, yakılma işlemi vatandaş veya yabancı ayrımı gözetilmeksizin herkese uygulanabilir. Belediyeler bu husus ile ilgili yetkilere sahiptir; buradan hareketle, ölen kişilerin yakılması için fen ve teknik usullere uygun fırınlar yaptırmak isteyen belediyelerin öncelikle Sağlık Bakanlığı’na müracaat etmeleri, hazırlanmış oldukları projeleri onaylatmaları ve gerekli izni almaları gerekir. Bu aşamalardan sonra, belediyelerin krematoryum inşa etmeleri mümkün olur (1930/1489 UHK, md.224; Çelik, 2017, s. 386).

Türkiye’de krematoryum olmamasına rağmen, Sivas’ta bir firma tarafından taşınabilir krematoryumlar üretilmekte ve yurt dışına ihraç edilmektedir. 2016 yılında seri üretime geçen firma, Türkiye’de aktif olarak çalışan bir krematoryum olmaması sebebiyle ihracata yoğunlaşmış ve Avrupa’da ilk 5 üretici arasında yer almıştır. Firmaya¹⁵ göre de, Türkiye’de öldükten sonra yakılmak isteyenler mevcuttur ve buna yönelik bir talep vardır (29.03.2016, www.hurriyet.com).

Bugün Türkiye’nin farklı yerlerinden farklı grupların (Ateistler, Hristiyanlar hatta Müslümanlar) öldükten sonra yakılmaya yönelik taleplerinin bir karşılığı yoktur. Türkiye’de çoğunluğunu ateistlerin oluşturduğu bir grup, öldükten sonra yakılma hakkı için senelerdir mücadele etmektedir. Aralarında Türkiye’de yaşayan yabancıların da bulunduğu bu kişilerin bu konuya dair temel sorunları, ülkede bir krematoryumun bulunmamasıdır (Aytulu, 2012). Bu doğrultuda Ateizm Derneği, 2015 yılında Change.org adlı sitede İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne yönelik bir kampanya başlatmıştır. “Bir Krematoryum kurulsun” başlıklı olan ve açıklama metni “Gömülmek Zorunda Değiliz!” şeklinde başlayan kampanya, en son rakama göre¹⁶ 7.812 destekçi bulmuştur (Change.org, 2015).¹⁷

¹⁴ 1992’den beri Antalya’da cenaze nakil ve defin hizmetleri veren bir şirket (www.fempatr.com, 2016).

¹⁵ Tabut ve morg üreten firma, krematoryum sektöründeki eksikliği keşfedip seri üretime başlamıştır. Firmanın Ar-Ge Proje Direktörü Hadi Kalkan, 2 senelik bir sürede Ar-Ge çalışmaları yaptıklarını belirtmiştir. Öldükten sonra yakılma hizmeti almak isteyenlerin ödemesi gereken miktar, 2016 yılında, 4.500 liradır. Krematoryumun maliyeti ise yurtdışında 300.000 dolar iken, Türkiye’de 150.000 dolar olarak ifade edilmiştir (29.03.2016, www.hurriyet.com). Kalkan’ın ifadesine göre, Çin ve Hollanda’ya ürünleri ihraç etmişlerdir; ayrıca İstanbul fuarında tanıtılan ürünleri yabancı müşteriler oldukça ilgiyle karşılamışlar ve 17 ülke ile görüşmeler yapmışlardır (31.03.2016, www.milliyet.com). 2019 yılında yapılan bir habere göre ise, firma Volinox adını almıştır ve 2014 yılından bu yana krematoryumları üretmek ihraç etmektedir. Firmanın genel müdürü, bu ürünleri genellikle Hindistan, Belçika, Fransa ve Almanya’ya sattıklarını söylemiştir. Ayrıca Erbil’de yaşayan azınlık gruplardan da krematoryumlara talep vardır. Firmaya göre, ülkemizde de yakılmayı talep eden çok fazla kişi bulunmakta; fakat ülkemizde bu talep uygun bulunmamaktadır. Satışlardan oldukça memnun olan firma, Türkiye pazarına da açılmak istediklerini belirtmiş ve bununla ilgili olarak bürokrasi üzerinden çalışmalarının devam ettiğini söylemiştir. Bugün bir krematoryum, firma tarafından 600-900 bin dolara üretilmektedir (18.11.2019, odatv.com).

¹⁶ 16 Şubat 2020 tarihinde kontrol edilen rakamdır. Kampanya kapatılmıştır (Change.org).

¹⁷ Kampanyanın açıklama metni şu şekildedir: “Dünyada pek çok ülkede insanlar vasiyetleri üzerine, öldükten sonra yakılıyor. Türkiye’de de cenazesinin gömülmesini değil, yakılmasını isteyen birçok insan var. Ancak krematoryum (yakma firması) tesisi olmadığı için bu istek karşılanamıyor. Öldükten sonra yakılan kişilerin oranı Japonya’da %99,85, Hindistan’da %85, İsviçre ve Danimarka’da %76, İngiltere’de %72, İsveç’te %70, Hollanda’da %50, ABD’de %40’tır. Türkiye’de ise herkesin cenazeleri, kendi istediği şekilde değil, belediyenin uygun gördüğü şekilde gömülerek defnediliyor. Hâlbuki 1930’da yayınlanmış olan Hıfzısıhha Kanunu talep edildiği ve onay alındığı takdirde belediyelere yakma firması kurma yetkisi vermiş. Kanunen belediyelerin krematoryum kurması ya da kurmaması konusunda hiçbir engel yok. Belediyeler ise bugüne kadar “talep olmadığı” gerekçesiyle adım atmış değiller. Görünen o ki ancak bizler talep ettiğimiz takdirde belediyeler krematoryum açabilir ya da özel firmalara yaptırabilir. Görselde de gördüğünüz üzere çok pahalı ya da işletmesi zor bir sistem değil. Yapmamız

Türkiye’de mevcut durumda bir krematoryum bulunmadığından yabancıların Türkiye’de yakılmaları mümkün değildir. Bu nedenle, “Bir yabancı Türkiye dışında bir ülkede yakılarak küllerinin Türkiye’de gömülmesini isteme hakkı mevcut mudur?” sorusunun cevabı da hukuki imkânsızlık sebebiyle olumsuzdur (Çelik, 2017, s. 388). Bu konuda, 3584 numaralı Cenaze Nakline Mahsus Beynelmilel İtilâfnameye İltihakımız Hakkında Kanun’un 11. maddesi¹⁸ “Bu antlaşma ölü küllerinin nakline tatbik edilmez” demektedir. Yine, Avrupa Konseyi’ne üye devletlerle imzalanan ve cenaze nakilleriyle ilgili formalitelerin basitleştirilmesi amacı taşıyan Cenazelerin Nakli Anlaşması’nda (madde 1, fıkra 3) “Bu anlaşma, yakılan naaşların küllerinin nakline uygulanmaz.” denilmiştir. Benzer şekilde, Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmelik’in, “*Ölü Küllerinin Nakli*” başlıklı 38. maddesine göre:

“Kendisi veya birinci derecede yakını Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayanların küllerinin ülkemize nakli yasaktır. Vatandaşlarımızın ölü küllerinin ülkemize naklinin istenildiği durumlarda; nükleer, biyolojik veya bunlar gibi bir tehlike arz etmeyip sadece ölü küllü olduğunun tespitinin yapılması amacıyla, öncelikle akredite bir laboratuvarında beyan edilen küllün insan cesedinin yakılmasıyla ortaya çıkan kül olduğuyula ilgili kapsamlı analizleri cenaze sahibi tarafından yaptırılır. Daha sonra eğer başkaca bir engel yoksa cenaze küllü uygun bir mezarlıkta muhafaza edilir.”

Böylece, kendisi ya da birinci derecede yakını Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan kişilerin küllerinin ülkemize naklinin yasak olduğu belirtilmektedir (Çelik, 2017, s. 388).

Ölmüş kişinin nereye defnedileceğine karar verme yetkisi hususunda herhangi bir hukuk kuralı ya da örf-adet kuralı bulunmamaktadır. Yani bir hukuk boşluğu bulunmaktadır. Bu noktadan çıkan tartışmaların temelinde “cesedin yakılması veya gömülmesi yetkisi” tartışması yer alır (Karauz, 2018, s. 350). Özellikle, öldükten sonra cesedin yakılması hususunda karşımıza çıkan ve Türkiye’de tartışmaların odak noktası olmuş örnek olaylar şu şekildedir:

Leyla Gencer, dünyaca ünlü opera sanatçısıdır, yaşamının büyük bölümünü İtalya’da geçirmiştir ve 2008 yılında vefat etmiştir. Vasiyetine göre naaşı krematoryumda yakılacak ve külleri Boğaz Suları’na bırakılacaktır. Bunun üzerine cenazesi İtalya’da yakılmış ve külleri İstanbul’a getirilerek vasiyet üzerine hareket edilmiştir. Vefatı, sanat dünyası için oldukça üzücü olan Gencer, Türkiye’de ölümünden çok cenaze töreniyle gündeme gelmiştir ve bu durum, Türkiye’de tartışmalara neden olmuştur. Yapılan cenaze töreninin hemen ardından, ‘ölümden sonra yakılmanın caiz olup olmadığı’ din adamlarınca tartışılmış niçin Türkiye’de yapılmadığı da konuşulmuştur (Aytulu, 2012).

Roger Garaudy, Fransız ve sosyalist olarak tanımlanan bir filozoftur. Sonradan Müslüman olmuştur ve cenazesinin yakılıp küllerinin Marsilya’dan Akdeniz’e savrulmasını vasiyet etmiştir. 98 yaşında öldüğünde (15.06.2012, www.bbc.com), Türkiye’deki hayranları Dışişleri’ni devreye sokup İslami bir tören hazırlanmasını istemiştir (Aytulu, 2012). Bu durum da yine Müslüman bir kişinin cenazesinin yakılıp yakılmayacağına dair tartışmalara neden olmuştur. Garaudy’nin cenazesi, ailesinin de isteğiyle Paris’te Champigny-sur-Marne Krematoryumu’nda (15.06.2012, www.findagrave.com) yakılmış ve vasiyeti yerine getirilmiştir; müslümanlar ise gıyabi cenaze namazını kılmıştır (18.06.2012, www.haberler.com; 04.07.2012, odatv.com).

Meral Okay, ünlü senarist ve oyuncudur; bir süre akciğer kanseri tedavisi gördükten sonra 2012 yılında vefat etmiştir. Vefatından önce verdiği bir röportajda, öldükten sonra yakılmak ve yakıldıktan sonra da küllerinin suya serpilmesini istediğini söylemiş; fakat Türkiye’de o hakkın kullanılmadığından

---

gereken, kaç kişinin yakılmak istediğini belediyelere bildirmek. Eğer çok kişi olduğumuzu görürlerse “talep yok” bahanesi ardına sığınamayacaklardır. Nasıl defnedileceğine karar vermek herkesin kendi hakkıdır. Herkesin kendi istediği şekilde defnedilmesini sağlamalıyız. En yüksek nüfuslu ve en büyük bütçeli ilimiz olduğu için İstanbul’dan başlamaya karar verdik. İmzalarımızı İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne iletacağız ve sonucu sizlerle paylaşacağız. Öldükten sonra vücudunun yakılmasını isteyenlerin haklarına saygı gösterilmesini destekliyorsan sen de kampanyamızı imzala!” (Change.org, 2015)

¹⁸ “Bu itilâfname cenazelerin hemen ölümden veya mezardan çıkarıldıktan sonraki Beynelmilel nakillerinde tatbik edilir. İtilâfnamenin hükümleri her memlekette toprağa gömmek ve topraktan çıkarmak hususunda carî olan kaidelere hiç bir suretle halel getirmez. Bu itilâfname küllerin nakline tatbik edilmez” (1939/4126 Cenaze Nakline Mahsus Beynelmilel İtilâfnameye İltihakımız Hakkında Kanun).

yakınmıştır (Yıldırımkaya, 2012). Türkiye’de krematoryum olmadığı için isteği yerine getirilememiştir (04.07.2012, odatv.com) ve Zincirlikuyu Mezarlığı’na defnedilmiştir.

Yıldız Kenter, ünlü ve usta bir tiyatrocudur. 2019 yılında akciğer rahatsızlığına yenik düşmüş ve 91 yaşında tedavi gördüğü hastanede vefat etmiştir (18.11.2019, odatv.com; 18.11.2019, www.aksam.com). 2008 yılında verdiği bir röportaja göre, Kenter de öldükten sonra yakılmak istemiştir ve bunun sebebinin şöyle açıkladığıdır:

“Ben yakılmak istediğimi söylüyorum. Bunun sebebi var zaten. Mecbur olacaklar ileride bunu yapmaya. Mezarlıklar adam almıyor artık. Geçen gün benim yengem öldü. Ölüsünü ağabeyimin yanına gömdüler; üstüne gömdüler yani. Fakat yol diye bir şey yok, yollara bile gömmüşler ve üstüne basıyorsun yüreğin titriyor.”(18.11.2019, odatv.com)

Fakat vefatının ardından, Kenter’in bu isteği yerine getirilmemiş, Aşiyen Kabristanı’nda son yolculuğuna uğurlanmıştır (19.11.2019, www.ntv.com). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Daire Başkanı Ayhan Koç, Kenter’in ölümü ve yakılma isteğiyle alakalı olarak kendine yöneltilen sorular üzerine, Kenter’in ailesinden kendilerine buna yönelik bir talep gelmediğini söylemiştir (18.11.2019, odatv.com).

Bütün bu örneklerden yola çıkarak, aslında cenaze ve defin işlemlerinin de demokrasiyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Çünkü öldükten sonra bireyin, kendi bedenine ne yapılacağını belirlemesi, “devletin vatandaşlık anlayışının ne derece kapsayıcı, rejimin ne kadar demokratik olduğunu” gösterir (Aytulu, 2012). Kişinin defnedileceği yere karar vermesi, bir kişilik hakkı meselesi olduğu gibi bu konuda karar verme yetkisi de öncelikle ölen kişindir. Kişi sağ iken, ölümünden sonra kendi cesedi üzerinde tasarruflarda bulunma hakkına sahiptir. Ölüm ile birlikte kişilik sona ermiş olsa da, kişinin sağ iken defnedileceği yere ilişkin istekleri dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, “kişilik haklarının ölüm sonrasında korunması ilkesi” kabul edilmiştir. Bu ilke aynı zamanda, kişinin (açık veya örtülü) isteklerini yerine getirmeyenlere karşı, yakınlarına dava hakkı da tanır (Karauz, 2018, s. 349).

Kişinin defnedileceği yere dair (açık veya varsayılan) bir iradesinin tespit edilemediği durumlarda, yakınlarının iradesine başvurulur. Ancak bu konuda, bazen ölmüş kişinin yakınları anlaşmazlığa düşmektedirler. Böyle bir anlaşmazlık durumunda, kime öncelik tanınacağı tespit edilmelidir. Kişilik hakkı kapsamında tanınan bu yetki, ölen kişinin yaşantısına uygun bir şekilde kullanılmalıdır. Bu açıdan, kişi sağ iken, kişinin bu yetkiyi kullanacak kişilerle arasındaki ilişki ve duygu yoğunluğu dikkate alınmalıdır. Kişinin eşi ve kan hısımları¹⁹, bu manada ilk akla gelenlerdir; fakat aile hukuku anlamında, bu yetkiyi aile kavramı ile sınırlandırmak doğru değildir. Bu nedenle, kişinin ölümü anında, aileden ya da aileden olmayan taraflar ile arasındaki ilişki de dikkate alınmalıdır (Karauz, 2018, s. 349). Yakın zamanda ülkemize yansıyan şu haber de ölen kişinin defnine dair yaşanan anlaşmazlıklara bir örnek olarak verilebilir:

“Yaklaşık üç yıl önce ABD’ye yerleşerek, Meksikalı Evelyn Saldivar ile evlenen 30 yaşındaki Çağrı Üre, 9 Mayıs’ta trafik kazasında yaşamını yitirdi. Meksikalı eş, “Vasiyeti böyleydi” diyerek, Üre’yi krematoryumda yakıp küllerini ABD’ye gömmek için sosyal medyada bağış kampanyası başlattı. Üre’nin Marmaris’teki ailesi ise “Böyle bir vasiyeti yoktu” diyerek, cenazeyi Türkiye’ye getirmek için çabalyor.” (17.05.2019, www.cnnturk.com)

Haberin devamına göre ise, Evelyn Saldivar, Çağrı Üre’nin ailesini arayarak, eşinin cenazesini Türkiye’ye göndereceğini söylemiş, daha sonra ise bu fikrinden vazgeçmiştir.²⁰

¹⁹ “Kan hısımlığı, bir kimse ile anası, babası ve bunların ailesi arasındaki, yani bir kimse ile onun anası, babası, bunların ana, baba ve çocukları (amca, hala, dayı, teyze) kendi kardeşleri ve bunların çocukları (yeğenler), kendi çocukları ve çocuklarının çocukları arasındaki doğal ve hukukî bağıdır. Bu hısımlık biri diğerinden veya ortak bir kökten gelmiş olan kişilerin tümü arasındaki yakınlık bağıdır” (Taşbaş, 2014, s. 46). “Kan hısımlığının derecesi, hısımları birbirine bağlayan doğum sayısı ile belli olur. Biri diğerinden gelen kişiler arasında üstsoy-altsoy hısımlığı; biri diğerinden gelmeyip de, ortak bir kökten gelen kişiler arasında yansoy hısımlığı vardır” (2001/24607 Türk Medeni Kanunu, md.17).

²⁰ Marmaris’te öğretmenlik yapan Çağrı Üre’nin annesi, Hülya Üre ise şunları söylemiştir: “Gelinimiz ilk görüşmede bize ‘Aşkımı göndereceğim’ dedi. Sonra iletişime geçmedi. Sürekli kermes düzenliyor ve yardım kampanyaları yapıyor. ‘İki ailenin de ihtiyacı var’ diyor. Oysa bizden onay almadı. Oğlumun cesedini yakacaktım. Gelinim bize, ‘Küllerinin bir kısmını ve bazı eşyalarını size gönderirim’ diyor. Oğlumun böyle bir vasiyeti yoktu. Yazılı vasiyeti olsa bile umurumda değil. Kimsenin yasası

Daha sonraki günlerde Milliyet’te bu konu ile ilgili çıkan habere göre ise, Los Angeles Başkonsolosluğunun gayreti, kendisi ile Türk Amerikan toplumunun görüşmesi ve cenaze masraflarının karşılanması sonucunda Evelyn Saldivar, Çağrı Üre’nin İslami usullere uygun olarak defnedilmesini kabul etmiştir. Çağrı Üre’nin Marmaris’te yaşayan ailesinin Los Angeles’a ulaşımı ile cenaze ve defin masrafları Dışişleri Bakanlığı, Washington Büyükelçiliği ve Los Angeles Başkonsolosluğunun desteği ve ABD’de yaşayan Türk toplumunun düzenlediği kampanya ile gerçekleşmiştir. Bunun üzerine, 31 yaşındaki Çağrı Üre, Güney California’da İslami usullere uygun olarak toprağa verilmiştir (26.05.2019, www.milliyet.com).

İnsan hakları çerçevesinde, kişinin öldükten sonra cesedinin yakılmasını isteme hakkı vardır ve Türkiye’de yasalar açısından krematoryum yapılmasına bir engel yoktur. Ayrıca, Anayasa’ya baktığımızda farklı dinlere ait kişilerin dini inançlarını yaşamaları ve görevlerini yerine getirebilmeleri için olanak sağlanmıştır. Anayasa’nın laiklikle ilgili olan 2. maddesi şöyle der: “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.” Bununla birlikte, Anayasa’nın başlangıç kısmında,

“Hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;

Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu” söylenmiştir.

Buradan hareketle, bütün din ve davranışlar karşısında da eşit davranılmalıdır. Yine Anayasa’nın 24. maddesine²¹ bakıldığında, bu maddenin de dini özgürlüklere ilişkin olduğu görülür. Yani Anayasa, bu maddelerle din ve vicdan özgürlüğünü öngörür. Her dinden toplulukların ve mensuplarının inançları yönünde, genel ahlaka ve kamu düzenine zarar vermeyecek bir biçimde, özgürlüklerini kullanmalarını gerektirir.

Son dönemde İstanbul Büyükşehir Belediyesi, kendi web sayfasında İstanbul’da yaşayan kişilerin eşit fırsatlara sahip olmasına yönelik yaptığı çalışmaları duyurmakta ve projelerini açıklamaktadır (29.01.2020, www.ibb.istanbul). Bunlardan biri de “Her İnanca Eşit Hizmet” uygulamasıdır. Buna göre, İstanbul’da vefat eden bir vatandaş, hangi inançtan olursa olsun, ait olduğu inancın din görevlileri tarafından son yolculuğuna uğurlanacaktır (04.12.2019, www.ibb.istanbul). Buradan hareketle, İstanbul Büyükşehir Belediyesi kendi inancı ya da isteği doğrultusunda öldükten sonra yakılmak isteyen vatandaşlar için de bir krematoryum inşa edilmesi için çalışmalar yapabilir. Bununla birlikte kremasyon için gerekli olabilecek hizmetlere dönük projeler oluşturabilir.

SONUÇ

Sonuç olarak, günümüzde Türkiye’nin farklı yerlerinden farklı grupların (Ateistler, Hristiyanlar hatta Müslümanların) öldükten sonra yakılmaya yönelik taleplerinin bir karşılığı yoktur. Bunun için bir

umurumda değil. Çocuğumu burada istiyorum. Usullerimize göre defnetmek istiyorum. Çocuğumun toprağını avuçlamak, başında ağlamak istiyorum. ABD’ye gitmek ve cenazeyi almak istiyoruz. Maddi gücümüz bulunmuyor. Devletimizin yardım etmesini istiyoruz.” (17.05.2019, www.cnnurk.com)

²¹ “Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz” (1982/17863, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, madde 24). 14. madde ise şöyle demektedir: “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanıyan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir” (1982/17863, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası).

krematoryum, gerekli teçhizat ve müsaade de yoktur. Belediyelerin buna yönelik bir çalışmaları da yoktur. Ayrıca dini sebepler ve özellikle İslam dininde kremasyonun caiz olmaması nedeniyle, ülkemizde buna yönelik fazla talep olmadığı düşünülmektedir; fakat şu an ne kadar talep olduğu net olarak bilinmemektedir. Talebin olmamasının nedeni, ülkede bir krematoryum olmaması nedeniyle de olabilir. Türkiye’de krematoryum kurulması için bir ruhsat gereklidir. Bunun farklı bir prosedürü vardır, Sağlık Bakanlığı’nın izni olması gerekir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu temel olmak üzere, yasalar açısından ülkemizde krematoryum yapılmasına engel yoktur. İnsan hakları gereği olarak da her bir kişinin öldükten sonra cesedinin yakılmasını isteme hakkı vardır. Anayasa da farklı dinlere ait kişilerin dini inançlarını yaşamaları ve görevlerini yerine getirebilmeleri için olanak sağlar, din ve vicdan özgürlüğünü öngörür. Buradan hareketle, Anayasa ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu temel alınarak, öldükten sonra yakılmak isteyen vatandaşlarımız için cenaze işlemlerine yönelik bir kanuni düzenleme yapılabilir. Cenaze, defin işlemleri ve mezarlıklar ile ilgili mevcut yönetmelikler bu şekilde yeniden düzenlenebilir, genişletilebilir ya da yeni bir yönetmelik hazırlanabilir. Böylece mevzuattaki eksiklikler de tamamlanarak Türkiye’de bir krematoryum açılabilir ve uygun bir kremasyon işleminin nasıl yapılması gerektiğinin çerçevesi yasal düzlemde çizilebilir. Yapılan bu değerlendirmelere göre, ülkemizde, öldükten sonra yakılmak isteyen vatandaşlarımızın talepleri değerlendirilmeli ve bunun için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

- 1- Araştırmacıların katkı oranları eşittir.
- 2- Bu makale, 14-16 Kasım 2019 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleşen 8. Uluslararası İslam Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi’nde sunulan sözlü bildirinin temel alınarak genişletilmiş halidir.
- 3- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır
- 4- Makalemizde tarihsel inceleme metodu kullanılmış, literatür taraması ve içerik analizi yapılmıştır. Etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.
- 5- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akşam. (2019, 18 Kasım). Yıldız Kenter’in dikkat çeken vasiyeti! Yerine getirilecek mi? 3 Şubat 2020 tarihinde <https://www.aksam.com.tr/magazin/yildiz-kenterin-dikkat-ceken-vasiyeti-yerine-getirilecek-mi/haber-1022822> adresinden erişildi.
- Aljazeera. (2020, 9 Şubat). China virus funeral order fuels upset as death toll rises. 17 Şubat 2020 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2020/02/china-virus-funeral-order-fuels-upset-death-toll-exceeds-sars-200209010139644.html> adresinden erişildi.
- Aytulu, G. (2012, 17 Haziran). Size yakacak yer yok. 10 Mart 2020 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/gokce-aytulu/size-yakacak-yer-yok-1091344/> adresinden erişildi.
- Başay, E. (2015, 9 Ağustos). Ölünce yakılmak mümkün iş uygulamaya gelince imkansız. 10 Mart 2020 tarihinde <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/olunce-yakilmak-mumkun-is-uygulamaya-gelince-imkansiz-341271> adresinden erişildi.
- BBC. (2012, 15 Haziran). French philosopher Roger Garody dies. 9 Haziran 2019 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-europe-18455068> adresinden erişildi.
- Cengiz, H. (2014). *Gönüllü sade yaşam davranışının ölüm tüketimi davranışına yönelik tutumlar üzerine etkisi: Türk ve Amerikan kültürleri arasında bir karşılaştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- Change.org. (2015). Bir Krematoryum kurulsun. 16 Şubat 2020 tarihinde <https://www.change.org/p/istanbul-b%C3%BCy%C3%BCk%C5%9Fehir-belediyesi-bir-krematoryum-kurulsun> adresinden erişildi.
- CNN Türk. (2019, 17 Mayıs). Meksikalı geline Türkiye’den seslendi: Çağrı’yı yakmayın. 10 Haziran 2019 tarihinde <https://www.cnnturk.com/turkiye/meksikali-geline-turkiyeden-seslendi-cagriyi-yakmayin> adresinden erişildi.
- Çelik, F. E. (2017). Türkiye’de ölen yabancıların cenaze işlemleri. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 37(2), 257-293.
- Davies, D. J. & Mates, L. H. (2016). *Encyclopedia of Cremation*. UK:Routledge.
- Ekmen, H. (2012). Yeni veriler ışığında başlangıcından MÖ II. binin sonuna kadar Anadolu’da yakarak gömme (kremasyon) geleneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 5(1), 23-49.
- European Standards. (2005). Funeral services – requirements. EN 15017 (E). 10 Mart 2020 tarihinde <http://www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/dokument/40/en15017.pdf> adresinden erişildi.
- European Standards. (2019). Funeral services – requirements. EN 15017 (E). 10 Mart 2020 tarihinde <https://www.kisa.link/N07Z> (uzun adres: https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:32:0:::FSP_ORG_ID,FSP_LANG_ID:2110823,25&cs=13DE48BF8CB2ED03F6B3C908E0ABA354A) adresinden erişildi.
- Fempatr. (2016). About us. 9 Haziran 2019 tarihinde <http://www.fempatr.com/default.asp?islem=icerik&id=100> adresinden erişildi.
- Finlay, R. (1980). Patroklos, Achilleus, and Peleus: Fathers and sons in the "Iliad". *The Classical World*, 73(5), 267-273.
- Findagrave. (2012, 15 Haziran). Roger Garaudy. 9 Haziran 2019 tarihinde <https://www.findagrave.com/memorial/91968177/roger-garaudy> adresinden erişildi.
- Gülyüz, B. G. (2019). İslam öncesi Türk kültüründe ateş ve ateşe hükmedenler (maddi kültür izleri ışığında). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17), 201-223.
- Haberler. (2012, 18 Haziran). Garaudy son yolculuğuna cenaze namazıyla uğurlandı. 9 Haziran 2019 tarihinde <https://www.haberler.com/garaudy-son-yolculuguna-cenaze-namaziyla-ugurlandi-3717475-haberi/> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2016, 29 Mart). Türkiye’de bir ilk! Seri üretime geçildi. 9 Haziran 2019 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiyede-bir-ilk-seri-uretime-gecildi-40077246> adresinden erişildi.
- ICF. (2011, 4 Temmuz). Code of ethics. 10 Mart 2020 tarihinde <https://www.int-crem-fed.org/code-of-ethics> adresinden erişildi.
- ICF. (2020). Home, code of rthics. 10 Mart 2020 tarihinde <https://www.int-crem-fed.org/> adresinden erişildi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2019, 4 Aralık). İBB’den her inanca eşit hizmet. 3 Şubat 2020 tarihinde <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/36164> adresinden erişildi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2020, 29 Ocak). Herkes eşit fırsatlar yakalayabilmeli. 3 Şubat 2020 tarihinde <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/36389> adresinden erişildi.
- Karauz, A. K. (2018). Kişilik hakkı bağlamında cesedin defnedileceği yere kim karar verir? *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), 349-370.

- Kurtarı, E. & Ökten, A. N. (2018). Planlama kurumunun göremedikleri; Kimlik ve ibadet mekanı olarak cemevleri. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 35(1), 157-182.
- Medimagazin. (2020, 7 Şubat). İddia: Wuhan'da her gün 100 cenaze yakılıyor. 16 Şubat 2020 tarihinde <https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-iddia-wuhanda-her-gun-100-cenaze-yakiliyor-11-681-85966.html> adresinden erişildi.
- Medimagazin. (2020, 16 Şubat). Çin'de koronavirüsten ölenlerin sayısı 1666'ya yükseldi: Son 24 saatte 142 can kaybı. 16 Şubat 2020 tarihinde <https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-cinde-koronavirusten-olenlerin-sayisi-1666ya-yukseldi-son-24-saatte-142-can-kaybi-11-681-86175.html> adresinden erişildi.
- Milliyet. (2016, 31 Mart). Sivas'tan dünyaya cenaze yakma fırını ihraç ediyorlar. 11 Haziran 2019 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/sivas-tan-dunyaya-cenaze-yakma-firini-sivas-yerelhaber-1295689/> adresinden erişildi.
- Milliyet. (2019, 26 Mayıs). Eşi yakılmasını istemişti! Çağrı Üre toprağa verildi. 11 Haziran 2019 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/esi-yakilmasini-istemisti-cagri-gundem-2880248/> adresinden erişildi.
- Ntv. (2019, 19 Kasım). Usta sanatçı Yıldız Kenter son yolculuğuna uğurlandı. 17 Şubat 2020 tarihinde https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/usta-sanatci-yildiz-kenter-son-yolculuguna-ugurlandi,TRp4tXNQ5Uew-Zp_GbHmEw/x-M-swS8xEK3IfLNyaycOw adresinden erişildi.
- Odatv. (2012, 4 Temmuz). Demek İslamcılar da cesedini yaktırıyormuş. 9 Haziran 2019 tarihinde <https://odatv.com/demek-islamcilar-da-cesedini-yaktiriyormus-0407121200.html> adresinden erişildi.
- Odatv. (2019, 18 Kasım). Yıldız Kenter'in ölümünün ardından Türkiye yakılmayı tartışırken dünyayı yakan alet Sivas'tan çıktı. 3 Şubat 2020 tarihinde <https://odatv.com/dunyayi-yakan-alet-sivastan-cikti-18111917.html> adresinden erişildi.
- Petropoulou, A. (1988). The interment of Patroklos (Iliad 23.252-57). *The American Journal of Philology*, 109(4), 482-495.
- Svensk Standard SS. (2019). Funeral services – requirements. EN 15017:2019. 10 Mart 2020 tarihinde <https://www.sis.se/api/document/preview/80016504/> adresinden erişildi.
- Südaş, İ. (2014). Biz turist istedik insanlar geldi. *Farklılıkların birlikteliği: Türkiye ve Avrupa'da bir arada yaşama tartışmaları* içinde. Ed. Ayhan Kaya. s. 121-150. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Taşbaş, M. B. (2014). *Evlenmenin şartları*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- TC Resmi Gazete. (1930, 6 Mayıs). *Umumi hıfzıssıhha kanunu*. Sayı: 1489.
- TC Resmi Gazete. (1934, 2 Temmuz). *Soyadı kanunu*. Sayı: 2741.
- TC Resmi Gazete. (1939, 7 Şubat). *Cenaze nakline mahsus beynelmilel itilâfnameye iltihakımız hakkında kanun*. Sayı: 4126.
- TC Resmi Gazete. (1975, 6 Ağustos). *Cenazelerin nakli anlaşması*. Sayı:15318.
- TC Resmi Gazete. (1982, 9 Kasım). *Türkiye Cumhuriyeti anayasası*. Sayı: 17863 (Mükerrer).
- TC Resmi Gazete. (2001, 8 Aralık). *Türk medeni kanunu*. Sayı: 24607.

- TC Resmi Gazete. (2010, 19 Ocak). *Mezarlık yerlerinin inşası ile cenaze nakil ve defin işlemleri hakkında yönetmelik*. Sayı: 27467.
- Yaş, R. (2019). Eski Türk cenaze törenlerinde ölü yakma âdeti. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel Sayısı, 4(1), 275-295.
- Yıldırımkaya, G. (2012, 10 Mayıs). Ölü yakma olmalı mı? *Haberturk* içinde. 9 Haziran 2019 tarihinde <https://www.haberturk.com/polemik/haber/732946-olu-yakma-olmali-mi> adresinden erişildi.